

УДК 371.13:78.07

DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-37

В.А. ФРИЦЮК,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

В.М. ФРИЦЮК,

викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

З ДОСВІДУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У КЛАСІ АКОРДЕОНА

У статті розглянуто креативність, як є важливою складовою професійної готовності майбутніх педагогів-музикантів та однією з умов самореалізації. Доведено, що умовою розвитку здатності до творчості є взаємодія викладача і студента за принципами гуманістичної психології: безоцінність у прийнятті інших, психологічна безпека і підтримка.

Розглянуто систему завдань, ситуаційних ділових і рольових ігор, у яких розвивається комплекс умінь і якостей, що забезпечують творчий характер навчальної діяльності: проблемне бачення, альтернативне мислення, вміння висувати гіпотезу, пропонувати варіанти її розв'язання і передбачати результати.

Охарактеризовано види діяльності: читання з листа, ескізне вивчення творів, транспонування, підбір по слуху, імпровізація, елементарна композиція, які визначають творчу основу виконавської діяльності майбутнього учителя музики.

Ключові слова: креативність, майбутні педагоги-музиканти, підготовка, професійний розвиток, музично-педагогічна діяльність.

В статье рассматривается креативность как важная составляющая профессиональной готовности будущих педагогов-музыкантов и одно из условий их самореализации. Доказано, что условием развития способности к творчеству является взаимодействие преподавателя и студента по принципам гуманистической психологии: безоценочность в принятии других, психологическая безопасность и поддержка.

Рассмотрена система задач, ситуационных деловых и ролевых игр, в которых развивается комплекс умений и качеств, обеспечивающих творческий характер учебной деятельности: проблемное видение, альтернативное мышление, умение выдвигать гипотезу, предлагать варианты ее решения и предвидеть результаты.

Раскрыты виды деятельности: чтение с листа, эскизное изучение музыкальных произведений, транспонирование, подбор по слуху, импровизация, элементарная композиция, которые определяют творческую основу исполнительской деятельности будущего учителя музыки.

Ключевые слова: креативность, будущие педагоги-музыканты, подготовка, развитие, музыкально-педагогическая деятельность.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Здатність до творчості є актуальною професійною якістю майбутніх учителів, потребу у яких відчуває сьогоднішня освіта. Успіхів у професійній діяльності сьогодні може досягнути тільки той вчитель, який має високий рівень креативності, відбувся як творча особистість.

У цьому контексті особливої актуальності набуває формування в майбутнього вчителя музичного мистецтва креативності, яка є важливою складовою його професійної готовності та однією з умов самореалізації. Креативність пов'язана з діяльністю педагога будь-якого профілю, але для учителя музики ця якість є особливо необхідною. Вона може виявлятися у формі власне музичної творчості (написання чи обробки творів, імпровізації) та в інших видах педагогічної діяльності (нестандартні прийоми ознайомлення дітей з музичними творами, нетрадиційний добір музичного матеріалу до уроків, лекцій, пошуки нових, оригінальних способів навчання і виховання засобами музичного мистецтва), тобто методична творчість. Ситуації навчально-виховного процесу, в яких педагог-музикант має скористатись креативністю, різноманітні. Вони виникають з метою мобілізації зацікавленості й активності учнів; необхідності шукати відповіді на несподівані запитання; розв'язання педагогічних завдань, що раптово постають перед учителем під час уроку музики, нешаблонного, педагогічно доцільного практичного реагування на них тощо. А здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації – це і є, власне, креативність [3; 4].

Креативність не є вродженою якістю особистості. Як показують численні дослідження, вона розвивається в процесі навчання і виховання в безпосередній активній діяльності завдяки цілеспрямованому педагогічному впливові.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній проблематиці креативність посідає чільне місце. Про це свідчать роботи М. Гнатка, Л. Єрмолаєвої-Томіної, У. Кали, В. Козленка, К. Торшиної та ін. Шляхи і засоби формування креативності досліджували Т. Сидорчук, Л. Степанова; вплив соціального мікросередовища на формування креативності – Н. Хазратова; розвиток креативності в педагогічному спілкуванні – Т. Колошина, Г. Похмелкіна, В. Шинкаренко та ін.; креативність у зв'язку з інноваційною діяльністю учителя – Т. Галич, Л. Подимова, В. Сластьонін та ін. Н. Вишняковою розглянуто психологічні основи розвитку креативності в акмеології; взаємозв'язок креативності мислення і креативності спілкування вивчала С. Канн, місце креативності в структурі особистості – О. Солдатова, розвиток креативності школярів – К. Лютова, А. Назаретова та ін. Водночас, варто зазначити, що досліджень, присвячених формуванню креативності майбутніх учителів музичного мистецтва недостатньо.

Мета статті полягає у з'ясуванні можливостей навчальної дисципліни «Основний музичний інструмент» щодо формування креативності майбутніх педагогів-музикантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважна більшість дослідників, з їхньою думкою збігається і наша, визначає креативність як нормативне явище, притаманне усім різній мірою, тобто таке, на розвиток якого можна впливати [3; 4].

Щодо майбутніх учителів музичного мистецтва, варто зазначити, що з метою формування їхньої креативності, на нашу думку, варто використовувати потенційні можливості усіх фахових дисциплін, у тому числі «Основного музичного інструмента».

Формування креативності майбутніх учителів музики неможливе без зв'язків виконавської підготовки з циклом професійно орієнтованих дисциплін. Такі міжпредметні зв'язки сприяють розвитку всіх структурних компонентів креативності. Особливу увагу варто зосередити на індивідуальному підході до кожного студента, його вихідних музичних і педагогічних здібностях, психологічних можливостях, своєрідності тезаурусу, а також власне на психолого-педагогічних особливостях формування означеної якості. Тому одним із основних завдань нашої методики було надання студентам психологічних засобів, які б забезпечили їм можливість виявити власну індивідуальність. Ми прагнули актуалізувати, розвинути у студентів здатність самостійно осмислювати проблеми і виробляти способи та шляхи їх розв'язання в процесі індивідуального пізнавального пошуку.

У побудові методики велика увага приділялась мотивам соціального співробітництва, коли студенти включались у групові форми діяльності та могли аналізувати власні досягнення і порівнювати їх з роботою своїх товаришів. Прагнення комфортно почуватися в колективі класу, отримати схвалення від педагога і своїх товаришів також стало компонентом методики. У такій роботі виховувалось уміння студента оцінювати себе з точки зору своїх товаришів. Це сприяло виробленню адекватної самооцінки, здатності до саморегуляції і активізувало прагнення досягти бажаних якостей.

За дрібногрупових форм навчання виникали сприятливі умови для творчого становлення особистості кожного. Студентську групу в класі основного музичного інструмента ми розглядали як колектив, що займається спільною навчальною діяльністю, а процеси спілкування в групі – як такі, що формують міжособистісні стосунки у цьому творчому колективі. За такої форми міжособистісних стосунків кожний студент групи одночасно виступав у ролі вихователя і вихованця. Спілкування ставало необхідним атрибутом навчальної діяльності в класі основного музичного інструмента, а предметом спілкування був її продукт: студенти обмінювались враженнями від почутих виступів, обговорювали їх, дискутували (при цьому предметом обговорення були не тільки результати їхньої власної гри, а й виступи студентів інших класів, навіть тих, хто грає на інших інструментах; концерти видатних виконавців; аудіо- та відеозаписи тощо).

Міжособистісні стосунки в навчальному і позааудиторному спілкуванні підвищують мотивацію за рахунок включення соціальних стимулів: з'являється особиста відповідальність, почуття задоволення від успіху, який переживається публічно; а успішна діяльність завжди стимулює своє продовження, викликаючи позитивні переживання, почуття власної гідності. Усе це формує у студентів нове ставлення до предмета, почуття особистої причетності до спільної справи. Для того, щоб колективна робота в класі основного музичного інструмента була по-справжньому продуктивною, студентам пропонувалась така спільна діяльність, яка була б цікавою, особистісно і соціально значущою: проведення різних форм поточного і рубіжного контролю (були присутні всі студенти класу, всі виступи завжди жваво обговорювались); спільне відвідування та обговорення різноманітних концертів, виставок та інших культурно-естетичних заходів; концертно-виконавська та лекторська (лекція-концерт) робота.

Важливою умовою реалізації власної індивідуальності і, відповідно, розвитку здатності до творчості ми вважали взаємодію викладача і студента за принципами гуманістичної психології: безоцінність у прийнятті інших, психологічна безпека і підтримка. Ми намагались забезпечити психологічну безпеку, відсутність зовнішніх оцінок і критики.

Нашою метою було забезпечити надання студенту відносної самостійності та свободи в роботі над музичним твором; створення сприятливого творчого робочого клімату в класі; відсутність суворих вимог (наприклад, щодо інтерпретації твору) і регламенту; створення ситуацій незавершеності та відкритості, на відміну від чітко заданих і суворо контрольованих; дозвіл і заохочення великої кількості запитань (щодо жанру, стилю тощо); акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях, узагальненнях, зіставленнях. Незалежність у виборі і прийнятті рішень створюють найкращі можливості для розвитку креативності. Ми намагались також забезпечити увагу кожного із студентів до інтересів решти (студенти часто були присутні на уроках один в одного), безоцінне прийняття студентами один одного, емоційне прийняття всього, що відбувається в класі.

Принципове значення мало вироблення загальної творчої атмосфери, стимуляція проявів творчої активності в будь-яких суспільно корисних видах діяльності. Тоді спрацьовував своєрідний «принцип єдиного творчого інтелекту». **Провідну роль у таких випадках відіграють загальні закономірності творчості, звичка до творчості, яка виробляється під час спроб творити – навіть не завжди завершених, не завжди з конкретними результатами.**

Для стимуляції творчого розвитку особистості ми прагнули дотримуватись таких вимог:

- забезпечувати сприятливу творчу атмосферу на уроці, давати якомога менше конкретних настанов (наприклад, щодо інтерпретації твору), відмовитись від критики, дозволити студенту діяти незалежно (самостійно вибирати репертуар, засоби музичної виразності, доцільну аплікатуру, міх тощо) – це допомагає розвитку дивергентного мислення;

- збагачувати навколишнє мікросередовище різноманітними новими стимулами з метою розвитку допитливості (знайомити студентів з новими нотами, самому виконувати нові, незнайомі твори; проводити відкриті уроки та відвідувати уроки інших викладачів; знайомити з новими виконавцями тощо);

- не стримувати ініціативу студентів у виборі репертуару, тем лекцій-концертів, участі у концертах та конкурсах, підтримувати висловлення оригінальних ідей;

- навчити студентів використовувати міжпредметні зв'язки та аналогії з іншими видами мистецтва (особливо під час підготовки лекцій-концертів), широко залучаючи при цьому запитання дивергентного типу стосовно різних галузей.

Між викладачем і студентом забезпечувались відносини співробітництва: допомога викладача надходила не у вигляді прямого втручання у виконання завдання, а у вигляді порад, які підштовхують студента до самостійного розв'язання.

Ми намагались сприяти формуванню у студентів досить високої самооцінки, яка б стимулювала їх до творчої діяльності. В оцінці творчих досягнень враховувались індивідуальні результати кожного (оскільки у студентів різний рівень попередньої підготовки), а не загальноприйняті стандарти.

Крім цього, мали значення цікавість викладання; незвичайна форма подавання матеріалу, що викликала здивування, захоплення у студентів; емоційність, виразність мови та ін.

Ми проаналізували індивідуальні плани студентів з основного музичного інструмента. Їх можна умовно поділити на два блоки: академічні п'єси та твори шкільного репертуару. Академічний репертуар складається з навчально-педагогічних творів інструктивного характеру (спрямованих на ознайомлення з різними жанрами, стилями, авторами різних епох), концертних творів (які мають на меті формування естрадно-виконавських навичок), акомпанементів, творів для ескізного вивчення (головне завдання яких – розширення загального музичного світогляду), шкільний – з музичних творів шкільної програми, вивчаються п'єси різної складності для початкових, середніх та старших класів різні за характером та змістом.

Результати спостережень дають підстави стверджувати, що більш уважне ставлення, вищі вимоги до академічного репертуару призводять до психологічного і практичного відсування шкільного репертуару на другий план. Ми намагались змінити таке співвідношення посиленою увагою до таких видів діяльності, як читання з листа, ескізне вивчення музичних творів та самостійне їх опрацювання. Ці види роботи дозволили значно розширити репертуар.

Ми пропонували студентам поряд з традиційним академічним репертуаром (твори великої форми, поліфонічні твори, обробки народних пісень і танців, етюди) більше уваги приділити творам з розділу «Для слухання музики в школі». Студенти включали такі твори до програми заліків, екзаменів; обирали їх для самостійного опрацювання; читання з листа, транспонування, ескізного вивчення тощо. З великим задоволенням студенти вивчали, наприклад, сюїти Є. Дербенка «За щучим велінням», «Маленька сюїта», «Перші кроки», пропонуючи оригінальні виконавські та вербальні інтерпретації. Це можна пояснити тим, що майбутні вчителі ще зі студентської лави бачать можливості застосування таких творів у професійній діяльності.

З метою формування в студентів потреби у творчій діяльності нами використовувалась спеціально розроблена система завдань, ситуаційних ділових і рольових ігор, у яких розвивається комплекс умінь і якостей, що забезпечують творчий характер навчальної діяльності: проблемне бачення, альтернативне мислення, вміння висувати гіпотезу, пропонувати варіанти її розв'язання і передбачати їх результати.

Ці вміння ми формували у таких видах діяльності: читання з листа, ескізне вивчення творів, транспонування, підбір по слуху, імпровізація, елементарна композиція – саме ці види, на наш погляд, визначають творчу основу виконавської діяльності майбутнього учителя музики.

Формування умінь і навичок у перерахованих видах діяльності ми розглядали з двох позицій: як важливий засіб формування творчого мислення і уяви на основі активізації музично-слухових уявлень та як необхідну умову підготовки майбутнього вчителя до класної і позакласної роботи в школі. Оволодіння відповідними вміннями і навичками допомагає швидше і глибше засвоювати новий репертуар і у своїй роботі (під час педагогічної практики) використовувати нову музичну літературу, різноманітні ілюстрації до матеріалу, що вивчається, адаптувати твори, які написані в незручних для дитячих голосів тональностях (транспонуючи їх), підбирати по слуху практично будь-яку музику за відсутності нот і комбінувати її для дитячих свят тощо.

Ескізне вивчення музичних творів передбачало роботу зі стилістично різноманітним і різноплановим репертуаром. Оскільки при цьому не вимагалось ретельно відпрацьовувати деталі і довести п'єсу до рівня «концертної готовності», відбувалось прискорене проходження музичного матеріалу, суттєве збільшення його обсягу. Хоча ескізне розучування не

виключає ґрунтовного і серйозного опрацювання твору (на відміну від досить поверхового знайомства при читанні з листа), не обов'язково вивчати п'єсу напам'ять. Увага спрямовувалась на цілісне охоплення твору і передачу його емоційно-образного змісту. При цьому ми спостерігали підвищення творчої активності студентів, розвиток гнучкості мислення.

Ми включали в індивідуальні плани студентів твори для самостійного опрацювання, які стали стимулятором творчо-пошукової діяльності. Основу репертуару, який ми пропонували для самостійного вивчення, складали твори шкільної програми. Студенти могли також самі обирати собі матеріал для цього виду роботи із улюблених творів, з репертуару друзів чи улюблених виконавців. Основне, ми не давали нікому конкретний твір, а пропонували вибрати той, який найбільше до вподоби.

Ми прагнули розвивати у студентів мотивацію до самовдосконалення, стимулюючи їх до самостійної творчості. Кожний урок ми будували так, щоб студент міг самостійно ставити перед собою і розв'язувати нові завдання. Якщо спочатку ми доручали виконувати прості завдання (проставити нескладну аплікатуру, завершити редагування штрихів), то згодом завдання ускладнювалися в художньому відношенні (самостійно зробити аналіз засобів музичної виразності, знайти необхідні прийоми для втілення певного емоційного настрою), а далі ми пропонували самостійно вивчити та інтерпретувати новий твір.

Велике значення для формування креативності майбутнього вчителя музики має розвиток асоціативних уявлень. Саме асоціативна функція уяви сприяє створенню музикантом того образу, розкриттю того емоційного змісту твору, який найбільше відповідає авторському задуму.

Ми прагнули того, щоб студент після виконання чи слухання музики міг дати їй хоча б загальну словесну характеристику, а також скромні коментарі на зразок вступного слова із застосуванням різного роду образних порівнянь, асоціацій. Ми активізували і підтримували прояви творчої самостійності, ініціативи у доборі відповідних до характеру музики асоціативних образів, у прагненні висловити своє ставлення до того чи іншого музичного твору.

Ці своєрідні вправи проводились спочатку в усній формі і тільки на класних заняттях, де педагог упродовж бесіди мав можливість корегувати роздуми студентів. Допомога з боку викладача виявлялась у спрямуванні думки студента на пошуки цікавих порівнянь і асоціацій. Згодом студенти писали рецензії на виступи один одного та інших виконавців.

Значну увагу ми приділяли також таким практичним навичкам, як імпровізація та написання власного акомпанементу. Розвиток здатностей до цих видів діяльності розглядається нами не як самоціль, а як фактор продуктивного формування творчої особистості педагога-музиканта, фактор, що впливає на формування його креативності.

Серед завдань на удосконалення імпровізаційних умінь були такі:

1. У певній мелодії змінити по черзі всі засоби музичної виразності (лад, розмір, темп, регістр, штрихи тощо).

2. Імпровізувати мелодію на основі певного ритмічного малюнка.

3. Використовуючи певну мелодію, варіювати жанр.

4. Імпровізація мелодії при незмінному акомпанементі та ін.

Як вище зазначалось, багато педагогів-дослідників відзначають, що навчити творчості не можна, але можна створити умови для виникнення, активізації творчого імпульсу. Ці умови – результат систематичного, цілеспрямованого просування студентів у розвитку творчих умінь через засвоєння техніки читання з листа, транспонування, підбір музики по слуху до вищих форм творчих проявів – написання акомпанементу чи твору та імпровізації, а також результат спільної діяльності і особистісного спілкування студентів з педагогом.

Головне призначення комплексу педагогічних впливів у цьому випадку полягає в активізації проблемної ситуації: спонукати студента до творчості, використовуючи для цього різні засоби розвитку самостійної активності (на відміну від традиційної педагогіки, коли творчий акт бере на себе викладач). Мета цього комплексу впливів – у духовному розкріпаченні особистості і практичному засвоєнні закономірностей музичної мови в процесі творчого пошуку.

Значне місце надавалось концертно-виконавській діяльності. Кращі студенти брали участь у звітних концертах факультету, загальноуніверситетських концертах; до концерту класу залучались усі студенти. Плануючи такі виступи, ми проводили зі студентами ретель-

ну підготовку, розвиваючи їхню активність, ініціативність, фантазію, залучаючи їх до пошуку найкращого втілення художнього образу, різних емоційних станів тощо. При цьому, враховуючи важливість позитивного психологічного настрою, який забезпечує успішний виступ на естраді, ми привчали студентів уміло володіти своїм емоційним станом у концертних умовах.

Ми спостерігали, що творчий і емоційний підйом під час виконання музики на естраді посилюють роботу фантазії та інтуїції, вносять корективи у виконавський задум, відкривають нове у відомому. У стані творчого натхнення посилювались функції творчої уяви, які зумовлювали зміни в початковій концепції.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок. Таким чином, цілеспрямована організація музично-педагогічної діяльності студентів у педагогічних університетах, зокрема в класі акордеона, в умовах, наближених до майбутньої професійної діяльності, надає можливість кожному студенту в реальній дійсності усвідомити свої професійні можливості, уміти побачити в конкретній ситуації проблеми, самостійно визначити шляхи їх подолання, що позитивно впливає на розвиток креативності майбутніх педагогів-музикантів.

На окрему увагу заслуговують такі питання: уточнення особливостей формування креативності майбутніх учителів музичного мистецтва у контексті формування їхньої готовності до професійного саморозвитку; удосконалення підготовки викладачів ЗВО щодо формування креативності у студентів-музикантів.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. (2003) Виховання особистості: У 2 кн. : навч.-метод. пос. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Олійник І.В. Використання фреймової технології у процесі формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури / І.В. Олійник // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2018. – №1 (15). – С. 175–179.
3. Фрицюк В.А. Креативність учителя музики: діагностика та розвиток : навч.-метод. посібник для майбут. учителів. / В.А. Фрицюк. – Вінниця, Планер, 2013. – 140 с.
4. Фрицюк В.М. Розвиток креативності майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вивчення «Методики викладання фахових дисциплін» / В.М. Фрицюк, В.А. Фрицюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Вип. 58. – Вінниця: Нілан ЛТД, 2018. – С. 146–150.
5. Фрицюк В.А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога : монографія / В.А. Фрицюк. – Вінниця : Нілан ЛТД, 2016. – 368 с.
6. Frytsiuk V.A. Computer diagnostics of readiness of prospective teachers to professional self-development [Електронний ресурс] / V.A. Frytsiuk, R.S. Gurevych, N.Ye. Dmytrenko // *Information Technologies and Learning Tools*. – 2019. – Vol 69. – №1. – Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2605/1447>